

Péter Árpád

A magyar tudományművelés külhoni vetületei

Amikor megláttam íróasztalomon az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága évtizedeit bemutató köteteket,¹ még nem sejtettem, hogy napokig le sem tudom letenni azokat a kezemből. A klasszikus tervezésű borítokon szépia színűre konvertált fotográfia, mely üres oszlopcsarnokot ábrázol, fölötté a kötetek címe magyarul, illetve angolul, valamint egy időparaméter: Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága. 1996–2016.² Az itt olvasható tanulmányok a rendszerváltás utáni kisebbségtörténet olyan aspektusait foglalják egybe, melyeket ezidáig nem olvashattunk ilyen artikulációban, ilyen relevanciában. A letisztult, a ma oly divatos figyelemfelkeltő design-elemeket nélkülöző puha borítólap mögötti harmadik oldalon olvasható tartalomjegyzék azonban annyira meglepett, hogy percek szükségeltettek ahhoz, hogy az ott tükröződő két évtizednyi eseménysor emlékeit közvetlen tapasztalataimból és közvetett ismereteimből újra „hadirendbe” állítsam, és izgatottan fogjak neki az olvasásnak, figyelvén közben, hogy ez az információgazdag volumen miképpen egészíti ki, alkalmanként cáfolja meg eddigi tudásomat az MTA rendszereiről.

Az egyszerűség kedvéért a magyar nyelvű kiadványt fogjuk tüzetesebben ismertetni, míg angol változatáról ennek kontextusában beszélünk.

A közel kétszáz lapnyi szöveg olvasása közben hamar rádöbbenhetünk arra, hogy olyan tudománytörténeti munkát tartunk a kezünkben, amelyeknek ritkán születik párja a Kárpátok koszorújába ékelt magyar kultúrvilágban. Talán a több mint másfél évtizede megjelent, a Scientia Kiadó által gondozott tudománytörténeti összefoglalókat említhetjük hasonló funkciójú (de, a vállalkozás jellegéből kifolyólag: volumenesebb) publikációkként.³ A Fedinec Csilla szerkesztésében megjelent magyar és angol nyelvű munka felidézi az olvasóban egy korábbi, szintén általa gondozott kötetet, amelyik a magyarországi tudományos világ és a külhoni magyar kisebbségi kutatóműhelyek közti kapcsolatot illusztrálta azzal, hogy egy volumenbe válogatta a Domus-ösztöndíjasok magyarságkutatás szempontjából releváns tanulmányait.⁴ Ezt a mostani kötetet értékelhetjük úgy is, mint a (politikai) határokon átívelő magyar tudományos együttműködés dokumentálásának újabb felvonását. Az előbb említett kiadványhoz képest ez a könyv amiatt fontos, mert elsősorban a tudományszervezés intézményi hátterére, az MTA által működtetett, Magyarország határain átnyúló kutatási programok helyzetének

bemutatására és elemzésére helyezi a hangsúlyt – míg az *Értékek...* ezen kutatóműhelyek megvalósításait szemrevételezi.

A nemzet mint tudományos közösség című könyv azoknak a tudományszervezési háttér folyamatok rendszereibe enged betekintést, amelyek léptékét mindezidáig talán csak az MTA által lehetővé tett kutatási tevékenységek közvetlen lebonyolítói tudtak csak felbecsülni. Az itt a rendelkezésünkre bocsátott adatok még a rendszeren kívül lévő érdeklődők számára is segítenek megérteni azt a forráskezelési apparátust, amely lehetővé tette, hogy közvetlenül a '89-es fordulatok után⁵ azonnal meginduljanak az MTA által is koordinált kutatás-finanszírozási programok, amelyek lehetővé tették a 21. század Európájában azt, hogy a frissen lebontott berlini falak mögött, legtöbbször „súly alatti növekedésre kényszerített pálmafák” állapotában fennmaradt, erősen leépített lehetőségekkel rendelkező kisebbségi tudomány- és társadalom-szervezési műhelyek részesüljenek az anyaország Akadémiája által rendelkezésükre bocsátott, kezdetben a fennmaradást, a későbbiekben meg a fejlődési lehetőségeket biztosító ösztöndíjakban, kutatási infrastruktúra-fejlesztésekben.

A tanulmányok statisztikák segítségével kialakított nézőpontok segítségével részesei lehetünk annak a tudományos áramlásnak, amely nemzetközi horizontok felé nyitja a többségi kultúrákban (legtöbbször) másodrangúként kezelt kisebbségi tudományos világot. És, amint a kötet több ízben is hangsúlyosan kiemeli, a tudományművelést elsősorban *az eredeztető közösségre életjavító faktorként visszafordított szellemi tevékenységként* definiálta,⁶ mind az Akadémia, mind a vele partneri viszonyban működő magyarországi hivatalok, alapítványok és szervezetek, amelyek leginkább az MTA által mutatott (tudományművelési) irányvonalat követve kapcsolódtak be anyagi forrásokkal, szakmai tanácsadással, intézményesítési lendülettel a kisebbségek tudomány-gyakorlataiba.

A kötetből viszont kiderül, hogy a kisebbségi kutatás támogatása alkalmanként interferálódhatott olyan tényezőkkel, melyek érzékelhető szinten befolyásolták ezen finanszírozások hatékonyságát: „Hallgatólagosan elfogadott elv volt azonban, hogy [többségi] állami intézmény közvetlenül nem kaphatott támogatást a magyarországi költségvetésből. [...] Ugyanakkor támogatást kaphattak az egyetemek mellett működő civil szervezetek és az egyre aktívabb diákszervezetek is.”⁷ A könyv nem részletezi ezeket a motivációkat, viszont méltóságteljesen utal rájuk. Mivel a könyv a pozitív, megvalósult projektek kompendiuma, azokra az elemekre összpontosít, amelyek előrébb vitték mind a kisebbségi (civil) tudományos intézményépítést, és ezen keresztül sikerrel járultak hozzá ahhoz, hogy Magyarország és a szomszédos országok többségi népei között újabb hidak létesüljenek – a tudomány által. Tarnóczy Mariann is felhívja a figyelmet arra, hogy a többségi intézményekkel való zökkenőmentes együttműködés kiépülése hosszabb időt vehet igénybe, hiszen „...a horizontális

kapcsolatrendszeren rendszerint kívül maradnak a többségi partnerek”.⁸ Mindezek ellenére azonban a 2012-ig az MTA és az oktatási tárca által közösen működtetett (2012-től az Akadémia rendszerébe integrált) Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíj- és támogatásrendszer az Európai Unió jelentős tudományos szubsztrátumává tudott fejlődni, „hiszen az identitás megőrzése, a nyelvi és kulturális sokszínűség fenntartása, a kisebbségi kultúrák, nyelv és tudomány támogatása az Uniónak is egyik prioritása”.⁹ Ugyanakkor szomorúan állapítjuk meg, hogy az anyaország által működtetett tudományos programok mellett kevés olyan többségi kezdeményezést találunk, amelyek szintén ezt az uniós irányelvet támogatnák. A kisebbségi tudományosság által (is) segített kisebbségi társadalomszervezés amiatt is fontos lenne, mert – amint Tarnóczy is felhívta rá a figyelmet – „az elmúlt időszakban a rendelkezésre álló ösztöndíjkeret összességében csökkent, a potenciális pályázók száma pedig többszörösére nőtt”.¹⁰

A Berényi Dénes, Glatz Ferenc (a Határon Túli Magyar Tudományos Kutatásért Szakkuratórium) által fémjelzett külhoni magyar kutatástámogatások számos senior és junior pályázónak biztosítottak magyarországi kutatási infrastruktúrát, levéltárakhoz, könyvtárakhoz való hozzáférést, valamint elszállásolást is a Domus házban, amelyik 2012-ig az oktatási tárca tulajdonát képezte, és amelyik, az Akadémia költségvetéséből felújítottan, a 2014-es ünnepélyes újraavatása óta megint várja a tudásgyűjtésre érkező vendégeit.

A Tarnóczy Mariann által írt fejezet alapos összegzése az MTA külhoni magyarok felé irányuló tudománypolitikai megvalósításainak. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a támogatás-folyósítás mellett az MTA kutatásösztöngző megvalósításai közé tartozik a külföldi tagok folyamatos felvétele, valamint a Magyarországon kívüli régiókban létrehozott regionális bizottságok rendszere, amelyek az MTA területi testületei mellett (Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Veszprém) hatékony fórumai a külhoni és az anyaországban művelt tudományosság összekapcsolásának. Így alakult meg 2007-ben, Románia EU-ba történő belépésének esztendejében a Kolozsvári Akadémiai (ma Területi) Bizottság, amelyet 2008-ban követett a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2014-ben a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, és 2015-ben a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács. Ezek a fórumok ugyanakkor funkcionális fórumot biztosítanak az egyre növekvő számú külső köztületi tagok számára, akiknek a száma, amint a Tarnóczy által készített statisztikákból is kiderül, inkább a nyelvhez kötődő diszciplínák keretén belül növekszik számottevően.¹¹ Juhász Gyula akadémikus kezdeményezései előtérbe állították a Nyugaton élő magyar tudós-diaszpórának az MTA által működtetett tudományos folyamatokba történő integrálását. Juhász idézett megállapításából is kiderül, hogy a diaszpóra magyar tudósai hathatós támogatása jelentőségteljes lehet akár az Akadémia számára is, amíg a környező országokban élő magyar vonatkozású kutatások esetében az MTA mint finanszírozó kell szerepet vállaljon.¹²

Az MTA külföldi kutatás-programjainak egyik legsikeresebb vonulatába vezet be Tibori Timea cikke (*A Domus Ösztöndíj Program*), amelyik a Tarnóczy által is bemutatott keretek történetét ismerteti, bepillantást engedve így a magyarországi és határon túli tudományszervezés műhelyébe, ismerteti a pályázási rendszer korszerűsítését (pl. 2012-től elektronikus úton lehet benyújtani jelentkezéseket, akár angol nyelven is – itt főleg a diaszpóra harmadik generációs leszármazottaira számítanak, valamint a magyar vonatkozású, de nem magyar nyelvű tudósok által kivitelezett kutatásokra). A Domus három fő „pillére” a Magyarországon felhasználható egyéni támogatások (1996-os indítással), csoportos kutatásokat preferáló szülőföldi kutatástámogatás, valamint konferencia- és kiadvány-támogatás (2001-től). Sajnos, amint a fejezet szerzője is kifejti, a konferenciákra és kiadványokra szánt keret „rendkívül szerény”¹³ – ám kisebbségi kutatókként kijelenthetjük, hogy ez is elég sokat jelent számunkra. Amennyiben visszautalunk itt Tarnóczy tételes megállapítására, hogy az akadémiai éves költségvetés 4 ezreléke kerül a „...mintegy 4 millió, magát magyarnak valló nemzetársunk magyar nyelvű és tárgyú kutatásainak támogatására...”,¹⁴ szintén meg kell jegyeznünk, hogy számunkra ez a látszólag kis arány is számottevő segítséget jelent.

Papp Z. Attila figyelemfelkeltő írása: *A magyar tudományosság fogalmának változatai művelők szerint*. A szerző fókuszcsoportos beszélgetések alapján igyekszik megvizsgálni a határokon túli kisebbségi tudományművelés konceptuális hátterét. Kitér arra, hogy a nemzetként, nemzetiségi csoportként stb. történő öndefiniálások különböző aspektusai miképpen hatnak ki a szélesebb (a tudományos kutatásba nem közvetlenül bekapcsolt) közösségek önértelmezésére is Szlovákiában (Felvidéken), Vajdaságban, Erdélyben és Kárpátalján. Figyelemreméltó, hogy a fentebb említett keretkorlátok ellenére mennyire hálásak a meginterjúvott kutatók az MTA-nyújtotta lehetőségekért, és Papp értelmezésében a beszélgetésekből az is kiderült, hogy az MTA erős szimbóluma a magyar összetartozásnak, és visszacsatolásként erős morális töltettel telítkezik, amelyet a „támogatói tevékenységhez kapcsolódó moralitásból” is merít.¹⁵ Fel-felbukkan a regionalitás fogalma is, olyan tényezőként azonban, amely nem jelent demarkációt, hanem épp hogy erős önmeghatározást, és ezen önmeghatározáson keresztül történő csatlakozást a magyar és nemzetközi tudományossághoz. Erdély esetében hangsúlyos a többszörös intézményi kötődés – a BBTE magyar szakjaihoz, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemhez és számos, civil alapú tudományos szervezethez kötődő részvevő nyilatkozott a beszélgetéseken – az állami és a civil struktúrák párhuzamos jelenléte lehetővé teszi az erősebb szimbolikus és pragmatikus kapcsolódást az MTA rendszereihez. Az erdélyi beszélgetés ugyanakkor egy sajnálatos diagnózist is hozott: a fókuszcsoportos beszélgetésen részt vevők kifejtették, hogy „...a magyarországi tudományos élet – állítólag – nem kezeli kellő súllyal a romániai magyar tudományos szereplőit”. Ez a

megállapítás azonban ütközik a fentebb idézett Domus-program-kiértékelésekkel, amelyekből az szűrődött le, hogy általánosságban megelégedettség övezi az MTA ösztöndíjprogramjait. Ezekből a kijelentésekből természetesen nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, viszont, amint azt a kutatást vezető Papp is megállapítja, a többségi államok, főleg a társadalomtudományok területén, nem biztosítottak ezidáig sem az igényeknek megfelelő kereteket a kisebbségi kutatók számára (a természettudományos kutatásoknál ez az arány valamivel nagyobb, és ott hangsúlyosabb is a kisebbségi kutatók integrálódása a többségi kutatóműhelyekbe), tehát a pályázati rendszereknek való kiszolgáltatottság, amely esetenként még a középtávra való tervezést is ellehetetleníti,¹⁶ mégis lehetővé teszi olyan civil rendszerek kiépülését (főleg az erdélyi régióban), melyek nagymértékben hozzájárulnak a kisebbségi tudományosság funkcionális fennmaradásához. A hozzászólásokból viszont kiderül, hogy a diszpóra magyar tudósaitól érkező hathatós támogatás jelentőségteljes lehet.

A következő fejezet (*Nemzeti és etnikai kisebbségek a magyarországgal szomszédos országok tudománypolitikájában*) tanulmányai alaposan elemzik az érintett országok tudományos intézményrendszerét, azoknak a kisebbségekhez való viszonyát. A kötet ezen része az angolul is megjelent szekvencia, amelyre – mivel egyértelműen célozza a fentebb említett harmadik generációs diaszpórát vagy a magyar témájú kutatásokat folytató többségi értelmiséget –, a magyar tudományszemlélet, tudományértelmezés különleges nagyköveteként is tekinthetünk, hiszen általa a szomszédos ország számos érdeklődője közvetlenül, nyelvi akadályok nélkül tudomást szerezhet arról, hogy *mi, magyarok* miképpen látjuk az ő tudományos rendszereiknek a működését, illetve *saját szerepünket* ebben a rendszerben.

Simon Attila *A szlovákiai tudományosság és a kisebbségek* című írásában feltérképezi azokat az intézményeket, amelyek részt vállalnak a magyar vonatkozású kutatásokból (kiemelkedő a Selye János Egyetem Tanárképző Kara – 108. p.), valamint kiemeli, hogy nemzetiségi kultúrák megőrzésében szerepet vállalnak a múzeumok is. A civil kezdeményezések közül jelentős a Fórum Kisebbségkutató Intézet, amely „működési és infrastrukturális háttérrel biztosít a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanácsnak is” (111. p.). Érdekes megállapítása ugyanakkor a kötetnek, hogy a „Szlovák Tudományos Akadémia szervezeti struktúrájában a határon túli szlovák közösségek tudományosságával való törődés nem jelenik meg...” (113. p.) – a kisebbségi helyzetben lévő szlovákok kis száma és aránya miatt –, ebből kifolyólag a Szlovákia területén élő kisebbségek identitás-megőrzése sem szerepel a prioritásai között (ehhez a szlovákiai magyarok számára az MTA és a Bethlen Gábor Alap nyújtanak támogatást – 112. p.).

Cserniczkó István és Fedinec Csilla *Kisebbségek az ukrán tudományosságban* című fejezete alaposan elemzi az Ukrajnán kívül élő ukrán

kisebbségek helyzetét, jelezve, hogy a közelmúlt fegyveres konfliktusai miatt megnőtt a hazájukat elhagyók száma (117. p.). Jelzik, hogy az Ukrajnában élő, jelentősebb számú, nem magyar kisebbségek szintén részesülnek az anyaországaik támogatásából (főleg Lengyelország és Románia – 119. p.). Tanulságos ugyanakkor olvasni az tudományos kutatásokhoz forrásokat biztosító ukrán anyanyelv-értelmezést, amely az Ukrajna határain kívül élő ukránok esetében „egyfajta származási nyelvként” jelenik meg (122. p.). Figyelemfelkeltő a szerzőpáros azon megállapítása is, hogy a ruszin identitástudattal bírókat Ukrajna szintén *saját nemzetként* kezeli hivatalos diskurzusaiban – amivel azok nem tudnak maradéktalanul azonosulni (124. old.). A záró passzusok viszont lehangoló módon szembesítik az olvasót azzal, hogy ebben a posztsovjét köztársaságban, amely még ma is küzd mind határai, mind önazonossága definiálásáért, a tudományra (és az általa biztosítandó fejlődésre) megengedhetetlenül keveset áldoznak állami szinten (és, természetesen, ebből csak kis jelentőségű összegek jutnak a kisebbségeknek), és *A társadalom pedig a mindennapi túlélésre rendezkedik be, amiben a tudomány nem szempont* (127. p.).

A következő fejezetben Novák Csaba Zoltán történész alapos kitérésében kitér a határon túli románok helyzetére, oda sorolva a macedóniai vlachokat is. *A határon túli románok és romániai nemzeti kisebbségek a romániai tudományosságban* című tanulmányában kifejti, hogy pl. a besszarábiai románok „viszonylag kevés időt töltöttek az újkori román állam keretei között, így csak részben lehettek szereplői a modern román nemzetépítésnek” (129. p.). Az elszigetelt isztrorománok, mivel közösségeikben nem indul(hatot)t nemzetiségi mozgalom, jelenlétük nehezen érzékelhető a történelem során nem mindig barátságos többségi közösségek rendszerei miatt (131. p.). Novák emellett kitér arra is, hogy a „moldvaiság” jelenleg is meghatározóbb identitásképző tényezője a Pruton túli románoknak, mint a „románság” (132. p.), valamint arra, hogy a magyarországi románok, viszonylag kis létszámuk ellenére (26 345 román nemzetiségű, akikből 13 886 román anyanyelvű), számos kulturális intézményt működtetnek. Az országnak az Unióhoz való csatlakozása után megerősödött migrációs hullám kb. 2,7 millió románait indított Nyugat-Európa felé (133. p.). A határon túli románok kutatását ismertető alfejezetből megtudhatjuk, hogy egyetemi és akadémiai fórumok vesznek részt román kisebbség-vizsgálatokban, ám nincs olyan intézmény, amelynek ez lenne a fő profilja – leginkább tematikus konferenciákon elemzik ezt a témát (135–136. p.).

A Kolozsváron, a romániai kisebbségek kutatásának céljából 2007-ben létrehozott Nemzeti Kisebbségkutató Intézet a Román Kormány hatáskörébe tartozó intézményként az etnikumok identitásának megőrzését és kutatását lebonyolító feladatokat végez, ám egyéni kutatók is jelentőset alkottak a romániai kisebbségkutatásban (140–141. p.).

A Szerbhorváth György által írt *A szerbiai tudományosság és a kisebbségkutatás* című fejezet részletesen elemzi a tragikus sorsú jugoszláv utódállam kisebbségeinek hányattatott sorsát, amelyek még a többségnek sem kedvező, sanyarú gazdasági helyzetben kell fennmaradjanak (143. p.), így, akárcsak Románia esetében, közel hárommillió kivándorlót eredményezett. A szerző a cikk megírásakor kétszázezerre becsüli a Szerbiában élő magyarok számát, ám, mint jelzi, a honosítás intézményének bevezetése óta megnőtt a Magyarországra átvándorlottak száma. A szerbiai kisebbségek aránya nőtt 2002 óta, ám mivel súlyos és recens történelmi tények terhelik az ott élők identitását, a bevallottaktól részben eltérhetnek a valós adatok. Szerbhorváth is jelzi, hogy, Ukrajnához hasonlóan, Szerbiában is megengedhetetlenül keveset költenek a tudományos kutatásokra, intézmények működtetésére, sok a korrupst magánegyetem, amelyek mind a tudomány tekintélyét bontják meg. Szó esik a délszláv háborúknak az akadémiai intézményekre tett hatásáról (147. p.), valamint a szerző kiemeli azt is, hogy a szerb Akadémia éves beszámolóiban ritkán említik a határokon túli szerb közösségeket, és kis léptékű együttműködések léteznek csak a Román Akadémiával és a budapesti Szerb Intézettel.

Elemzi a bosznia-hercegovinai akadémia és a szerb akadémia közti konfliktust, amely jelentős politikai felhanggal is rendelkezett (154. p.), valamint kitér a szerb–magyar tudományos együttműködésekre is, amelyek főleg kulturális tematikákat ölelnek fel. Szerbhorváth megállapítása szerint „a szerb államiság kérdései”, a jugoszláv utódállamokkal való számos feloldatlan feszültség „rányomja a bélyegét” a tudományos rendszerekre is (155. p.).

A szerbiai helyzetről optimálisabb képet kapunk a horvát tudományos viszonyokról a Hornyák Árpád által írt *Horvátország tudományos kapcsolatai a határon kívüli horvátsággal* című fejezetből. A délszláv háborúban szintén rettenetes veszteségeket elszenvedő horvátság tudományos diskurzusát azonban nem úgy befolyásolta a tragédiák sorozata, mint Szerbia esetében, és jóllehet, hogy itt sem alakult ki egységes, a kb. 4 és fél milliós (157. p.), az ország határain kívül élő horvát kisebbséget kutató tudományos rendszer, számos olyan nem kormányzati szervezet tevékenykedik, amelyek figyelemmel kísérik a „leszakadtakat” vagy kivándoroltakat (160–162. p.). Érdekes ugyanakkor, hogy az egyik legjelentősebb, a horvátságot kutató intézmény az ország határain kívül, Chicagóban működik (a ferences szerzetesek által 1975-ben alapított Horvát Etnikai Intézet 168. old). Hornyák végkövetkeztetése, hogy a horvát intézetek esetében inkább a nyelv és a kultúra megőrzéséért tett lépések a jelentősebbek, esetükben a tudományosságra, a kutatások szervezett összehangolására nem fektetnek nagy hangsúlyt.

Kovács Attila a *Szlovénia és a határon túli szlovén tudományosság* című írásában bemutatja a háborúk miatt számos országba menekült/szakadt szlovén kisebbségek helyzetét, a térség konfliktusait szintén megszenvedő szlovén akadémiai hálózatot, a Szlovén Kormány által működtetett Határon Túli és a

Világban élő Szlovének Hivatalát, amely a kulturális aspektusok mellett nagy hangsúlyt fektet a tudományművelésre is, és említi a Szlovén Köztársaság Tudományos Kutatási Ügynökségét is, amely jelentős pályázati keretösszegekkel rendelkezik. Szerzőnk itt is azzal a végkövetkeztetéssel zárja cikkét, hogy „a közös szlovén tudományos tér még nem forrt ki teljesen”, tehát ebben a tekintetben analóg helyzetben található a fentebb említett, Magyarországgal szomszédos államokkal.

Érdekesnek találjuk azt a tényt, hogy Ausztria hiányzik a „Magyarországgal határos államok” listájáról – ezt valószínűleg azzal magyarázhatjuk, hogy az ottani (főleg burgenlandi – várvidéki) magyarok kis száma és a tudományos életben való részvételének mértéke nem indokolta külön elemző fejezet írását.

Az egyes országokat bemutató fejezetek elolvasása után megállapíthatjuk, hogy a Magyarországon működő tudományos szervezetek – köztük is az MTA és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. – a régióban kiemelkedőnek számító figyelmet és erőforrást biztosítanak az ország határain túl élő magyar kisebbség számára, amely számottevő biztonságot jelent sok civil kutatóműhelynek, hosszú távon meg számottevő akadálya lehet a kisebbségi sorban élő magyarság nyelv- és kultúravesztésnek, beolvadásának.

JEGYZETEK

---

¹ Fedinec Csilla (szerk.): *A nemzet mint tudományos közösség*. Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 1996–2016. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Bp., 2016.

² *Political, Scholarly and Scientific Relations Between Hungary's Neighbors and Their Respective Minorities*.

³ Tánczos Vilmos–Tökés Gyöngyvér (szerk.): *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990-2001 közötti eredményeiről*. I.–III. Sapientia Könyvek. Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete, Scientia Kiadó, Kvár, 2002.

⁴ Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek és dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Bp., 2008. A könyvet bemutató cikk a *Korunk* 2009. évi februári számában szerepel.

⁵ Amelyek más- és másképpen zajlottak le Kelet-Európa Szovjetunió által leigázott államaiban – emlékezzünk csak a Romániában lezajlott véres rendszerváltásra, vagy Magyarországnak a harcok nélkül, politikai síkon megvalósított reformjaira, de a legmélyebb történelmi traumákat ejtő délszláv háborúk is meghatározták az anyaországunknak a határain kívülre szakadt, kisebbségi sorban lévőkhez való viszonyulásának lehetőségeit.

---

⁶ Kálóczy Katalin–Kulcsár-Szabó Enikő: *A határon túli magyar oktatás, kultúra és tudományosság magyarországi támogatása az 1990-es években*. Fedinec (szerk.) 16.

⁷ Kálóczy–Kulcsár i. m. 20.

⁸ Tarnóczy Mariann: *A kisebbségi magyar tudományosság az MTA tudománypolitikájában*. i. m. 43.

⁹ Uő.: i. m. 54.

¹⁰ Uo.

¹¹ Tarnóczy 36–37.

¹² Tarnóczy 42.

¹³ Tibori 59.

¹⁴ Tarnóczy 55.

¹⁵ Papp Z. Attila 73.

¹⁶ Uő.: 95.